

ZBIORY KARTOGRAFICZNE BIBLIOTEKI KÓRNICKIEJ

Kartografia jest działem zbiorów specjalnych, cieszącym się niewspółmiernie mniejszym zainteresowaniem czytelników aniżeli rękopisy, starodruki czy grafika. Źródeł tego zjawiska należy dopatrywać się jednak nie tylko w specyfice samych zbiorów, ale także w zaniedbaniu kartografii przez biblioteki w minionym stuleciu i w pierwszych latach wieku dwudziestego. Wskutek tego materiały kartograficzne traktowane jako „zbiory drugiej linii” były przez długi czas nie opracowane i oczywiście prawie wcale nie udostępniane.

Biblioteka Kórnicka nie różniła się pod tym względem od innych bibliotek polskich, tak że nawet na temat zawartości zbiorów niewiele można było przez dłuższy czas powiedzieć. Np. Edward Chwalewik charakteryzując zbiory kórnickie¹ nie wspomina ani słowem o materiałach kartograficznych, podobnie zresztą jak Józef Grycz². Bolesław Olszewicz³ informuje krótko, że „zbiory kartograficzne nie zostały dotychczas bliżej zbadane”. Również bardzo skąpe są informacje Stanisława Bodniaka⁴, który w r. 1929 podaje, że „zbiór liczy do 40 atlasów z przewagą starszych, mapy Polski od XVI wieku i plany”. Ta nieznajomość zbiorów kartograficznych Kórniku wzbudzała u niektórych badaczy nadzieję, że kryją one wiele cennych unikatów, podobnie jak to miało miejsce w wypadku rękopisów czy starych druków. Obecnie można stwierdzić z całą pewnością, że zespół okazał się znacznie uboższy, niż pierwotnie przypuszczano, i fakt ten nie może dziwić, jeżeli weźmie się pod uwagę cele, jakimi kierowali się Działyńscy gromadząc zbiory kórnickie. Zarówno bowiem Tytus Działyński, jak później kontynuator jego dzieła, Jan, dążyli przede wszystkim do skompletowania polskiej produkcji typograficznej XVI wieku, a później wszystkich poloniców do końca XVIII wieku. Na dalszym planie znalazły się inkunabuły i dawne

¹ E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, wyd. 2, Warszawa 1926.

² J. Grycz, *Zamek kórnicki i jego zbiory*, 1929.

³ B. Olszewicz, *Polskie zbiory kartograficzne*, Warszawa 1926.

⁴ S. Bodniak, *Biblioteka Kórnicka, „Biblioteki wielkopolskie i pomorskie”*, Poznań 1929.

edycje klasyków. Zbierając rękopisy dążyli Działyńscy i ich współpracownicy do zgromadzenia średniowiecznych zabytków języka polskiego i źródeł historycznych, ze specjalnym uwzględnieniem XVI wieku⁵. Ponadto gromadzono wydawnictwa nowe o charakterze encyklopedycznym, mające stanowić przede wszystkim warsztat pracy dla przyszłych badaczy.

W takim stanie rzeczy zasoby wydawnictw kartograficznych wzrosły znacznie wolniej niż uprzywilejowane działy rękopisów, starych druków czy grafiki, niemniej jednak i na tym odcinku uwidacznia się dążność Działyńskich do skompletowania wydawnictw kartograficznych polskich lub Polski dotyczących⁶, co można zupełnie wyraźnie zaobserwować badając zawartość zbioru.

Napływające do Biblioteki obiekty przechowywano bardzo starannie w osobnych pomieszczeniach, ale ich (nawet sposobem prymarnym) nie opracowywano, tak że obecnie jest rzeczą niezmiernie trudną ustalenie proveniencji zbiorów, niewątpliwie bardzo urozmaiconej. Przechowywane w Bibliotece dokumenty rękopiśmienne dotyczące gromadzenia zbiorów dają bardzo skąpe informacje. Wydaje się jednak rzeczą bezsporną, że posiadane przez Kórnik wydawnictwa kartograficzne pochodzą w znacznej części z tych samych źródeł, co większość druków i rękopisów. Świadczą o tym rachunki i oferty księgarzy i antykwariuszy, na których wśród różnych cennych wydawnictw figurują niekiedy mapy i atlasy. Wiele obiektów zachowało też znaki własnościowe antykwariatów i księgarń Wrocławia, Paryża, Warszawy czy wielu innych, z którymi Biblioteka była w stałym kontakcie.

Wiele wydawnictw znalazło się w Kórniku w związku z działalnością społeczną i polityczną Działyńskich. Np. piękny egzemplarz *Karty dawnej Polski* Chrzanowskiego oraz liczne dublety poszczególnych arkuszy wskazują na kontakty z emigracją we Francji za pośrednictwem generała Władysława Zamoyskiego. Kilka egzemplarzy małego atlasu Lelewela, *Dwanaście krajobrazów do dziejów Polski*, bez okładek, jedynie w papierowych torebkach, nosi napis: „Ofiara na pomnik Bolesława Chrobrego”. Fotograficzne odbitki *Mapy kwatermistrzostwa* czy rosyjskich map topograficznych znalazły się w Kórniku w związku z udziałem Jana Działyńskiego w powstaniu styczniowym. Nowsze wydawnictwa, uzyskane drogą darów, są zaopatrzone często w dedykacje autorskie, np. *Atlas Polski* z r. 1916 zawiera dedykację Eugeniusza Romera dla Władysława Zamoyskiego.

Analiza narastania zbiorów kartograficznych wskazuje, że większość

⁵ S. Bodniak, o. c., s. 194.

⁶ S. Bodniak, o. c., s. 212.

obiektów wpłynęła w XIX w. i na początku XX. W czasach najnowszych, zwłaszcza w okresie międzywojennym, zbiór wzrastał bardzo powoli — brak z tego okresu prawie zupełnie wartościowszych wydawnictw obcych, a także wielu polskich. Nie ulega wątpliwości, że na polityce gromadzenia zaciążył w tym czasie bardzo ujemnie fakt nieopracowania zbioru kartograficznego, który wciąż pozostawał na uboczu wobec palącej konieczności opracowania rękopisów, starych druków czy księgozbioru podstawowego. Nie można bowiem uważać za opracowanie włączenia opisów niektórych wydawnictw kartograficznych do katalogu chronologicznego Kielisińskiego czy w okresie późniejszym do katalogu alfabetycznego księgozbioru podstawowego.

Ten stan rzeczy trwał do lipca 1954 r., kiedy można było pomyśleć o uporządkowaniu i skatalogowaniu zbioru w ramach prac zleconych. Inicjatywa Dyrekcji Biblioteki zbiegła się szczęśliwie z decyzją Instytutu Geografii PAN w Warszawie, który w tym samym czasie powierzył dr. Marianowi Łodyńskiemu opracowanie *Centralnego katalogu kartograficznego*. Fakt ten przesądził o sposobie opracowania zbioru, który postanowiono skatalogować w oparciu o *Przepisy tymczasowe katalogowania i inwentaryzacji zbiorów kartograficznych* Anieli Drozdowskiej obowiązujące przy redagowaniu kart CKK. Opracowanie zbioru powierzono mgr. Kazimierzowi Ewiczowi, pracownikowi Miejskiej Biblioteki Publicznej im. E. Raczyńskiego w Poznaniu, który w sierpniu 1954 r. przystąpił do wstępnego uporządkowania zbiorów, a następnie do katalogowania atlasów. Katalogowanie zbiorów kontynuowano również w latach następnych i do końca 1957 r. opracowano wszystkie posiadane przez Bibliotekę zasoby. Dane liczbowe z 1 I 1958 wykazują następujący stan posiadania Biblioteki: 1 globus, 127 atlasów, 4 atlasy sztuczne, 1654 mapy (w tym 18 map ściennych, 126 planów, 20 map rękopiśmiennych), ogółem 1786 jednostek. Do końca 1957 r. przesłano Pracownicy CKFK opisy 325 pozycji, w tym wszystkich atlasów.

Opracowanie zbiorów pozwoliło obecnie na pełne zorientowanie się w zawartości zasobów. W ramach poszczególnych grup przedstawiają się one następująco:

I. ATLASY

Wśród cimeliów Biblioteki przechowuje się jedyny atlas z XV w., mianowicie *Geografię* Ptolemeusza, drukowaną w Ulm w oficynie Leonarda Hala w 1482 r. Egzemplarz jest pięknie iluminowany, mapy ręcznie kolorowane. Format: 30×44 cm (sygn.: Inc. F. 192).

Drugi egz. *Geografii* pochodzi już z poł. XVI w. Jest to wydanie bazylejskie Henryka Petri z r. 1552 i posiada mapy opracowane przez Sebastiana Münstera. Format obiektu: 23×33,5 cm (sygn. 31266).

Z XVI w. pochodzą również dwa egzemplarze *Theatrum Orbis Terrarum* Abrahama Orteliusa, wydanie łacińskie z r. 1570 (a więc najstarsze) — sygn. A IV 33⁷ — oraz wydanie z roku 1595 (również łacińskie, współopr. *Parergon* oraz *Nomenclator Ptolemaicus*) — sygn. A IV 20. Oba egzemplarze nie kolorowane, bardzo dobrze zachowane.

Do najstarszych obiektów z XVII w. należą 3 atlasy Gerarda Mercatora, wydane w Amsterdamie przez Jodocusa Hondiusa:

- 1) *Atlas minor* ... z r. 1607 z tekstem łacińskim — A I 3;
- 2) *Atlas minor, das ist ein kurtze, jedoch gründtliche Beschreibung der gantzen Welt und aller ihrer Theyl* ... z r. 1609 z tekstem niemieckim — A I 4;

3) *Atlas, sive Cosmographicae meditationes de fabrica mundi et fabricati figura*, ed. 2, wydany w 1609 r., z tekstem francuskim, zawiera 7 map dotyczących Polski — A IV 5.

Dalszym cennym obiektem z XVII w. jest atlas francuski Tassina pt.: *Cartes générale et particulières de toutes les costes de France*, wydany w Paryżu w r. 1634 — A III 44.

Z tego samego okresu pochodzi drugi tom atlasu Janssoniusa, obejmujący mapy Europy zachodniej: *Atlantis novi pars secunda, exhibens Germaniam Inferiorem, Galliam, Helvetiam atque Hispaniam*, wydany w Amsterdamie przez J. Janssoniusa i J. Hondiusa w r. 1638 — A IV 14.

Wreszcie z końca XVII w. pochodzą dwa współoprawne atlasy morskie: 1. *Le Neptune François, ou Atlas nouveau des cartes marines* ... par Pene, Cassini et autres, wyd. w Paryżu przez Huberta Jaillota w r. 1693 — A IV 7; 2. *Cartes marines à l'usage des armées du Roy de la Grande Bretagne*. Atlas opracował Romain de Hooge, wydał w Amsterdamie Piotr Mortier w r. 1683 — sygn. A IV 8.

Atlasy z w. XVIII są w zbiorze reprezentowane dosyć licznie. Przede wszystkim należy wymienić tutaj cenne polonicum pt.: *Provinciarum Regni Poloniae geographica descriptio*, wyd. w Augsburgu przez J. Stridbecka ok. r. 1710. Format 7,5×17,5 cm (sygn. 1343). Mapy tego atlasu rytował G. Bodenehr, którego *Curioses Staats- und Kriegs-Theatrum in Polen* (sygn. A I 1) również znajduje się w zbiorze kórnickim.

Do ciekawszych atlasów z pierwszej połowy XVIII w. należą ponadto następujące wydawnictwa:

1. Anville J.B.B., *Nouvel atlas de la Chine, de la Tartarie Chinoise et du Thibet* ..., Haga 1737, H. Scheurleer — A IV 2;

2. *Russischer Atlas, welcher in einer General-Charte und neunzehn Special-Karten das gesamte Russische Reich und dessen angränzende*

⁷ Cyfra rzymska, stanowiąca drugi element sygnatury w przytoczonych przykładach, oznacza format obiektu.

Länder... vorstellig macht, Petersburg 1745, Kayserl. Academie der Wissenschaften — A IV 12;

3. Homann J. B., *Atlas novus terrarum orbis imperia, regna et status exactis tabulis geographice demonstrans...*, Norymberga 1747, J. B. Homann — A IV 13. Egzemplarz bardzo pięknie kolorowany, niestety silnie zniszczony. Brak kilku map, m. in. mapy Polski.

4. Lotter T. K., *Atlas geographicus portatilis XXIX mappis orbis habitabilis regna exhibens...*, Augsburg 1772 — A I 40.

Cenne są atlasy historyczne:

1. Châtelain H. A., *Atlas historique, ou Nouvelle introduction à l'histoire, à la chronologie et à la géographie ancienne et moderne...* par... avec des dissertations... par Gueudeville, Amsterdam 1705, Fr. l'Honoré et Comp. — A IV 21;

2. Châtelain H. A., *Atlas historique, ou Nouvelle introduction à l'histoire, à la chronologie et à la géographie ancienne et moderne...* par... avec des dissertations... par Gueudeville, 7 tomów, Amsterdam 1720—1739, Z. Châtelain — A IV 22;

3. Koeler J. D., *Descriptio orbis antiqui in XLIV tabulis exhibita...*, Norymberga 1720, Ch. Weigel — A IV 53.

Z pierwszej połowy XVIII w. pochodzą również 2 atlasy nieba (warianty) opracowane przez J. G. Doppelmeiera — wyd. w roku 1742 w Norymberdze przez spadkobierców Homanna:

1. *Atlas coelestis in quo mundus spectabilis et in eodem stellarum omnium phoenomena notabilia... secundum Nic. Copernici et ex parte Tychonis de Brahe hipotesin... exhibentur...* — A IV 3;

2. *Atlas novus coelestis in quo mundus spectabilis et in eodem stellarum omnium phoenomena notabilia... secundum Nic. Copernici et ex parte Tychonis de Brahe hipotesin... exhibentur...* — A IV 56.

Do ciekawszych pozycji z drugiej połowy XVIII w. należą:

1. Buy de Mornas C., *Atlas méthodique et élémentaire de géographie et d'histoire...*, Paryż 1761 — A IV 29;

2. Jaillot H., *Atlas François contenant les cartes géographiques... de l'Europe, de l'Asie, de l'Afrique et de l'Amérique, avec les tables et cartes particulières de France, de Flandre, d'Allemagne, d'Espagne et d'Italie*, t. 1—2, Paryż ok. 1780 — A IV 16;

3. *Atlas moderne portatif...*, Nouvelle éd., Paryż 1786, Laporte — A I 9;

4. Mellin L. A., *Atlas von Lievland...*, Lipsk 1798, J. F. Hartknoch — A IV 1;

5. Hopfgarten, Sotzmann, *Atlas von dem zu Südpreussen gehörigen Posener Kammer-Departement in XVIII Blättern*, Berlin 1799 — A IV 27.

Atlas zawiera wartościowe mapy dotyczące Wielkopolski w stosunkowo dużej skali.

Bardzo cennym obiektem z połowy XVIII w. jest 2-tomowy atlas sztuczny *Recueil des cartes générales et particulières des quatre parties du monde* (sygn. A IV 15). Każdy tom posiada ręcznie wykonaną kartę tytułową oraz spis rzeczy i zawiera ponad 100 map, głównie Sansona, Delisle'a, Cassiniego, Blaeuego, Jaillota, Homanna i in.

W zbiorach Muzeum Kórnickiego znajduje się jedyny globus posiadany przez Bibliotekę, mianowicie globus nieba: *Globus coelestis cuius positio stellarum ad annum 1800 reducta est* par M. Messier. Joh. Georg. Klinger fecit, Norymberga 1790 — MK 4295.

Wśród atlasów z w. XIX należy wyróżnić następujące polonica:

1. Chanlaire P. G., *Théâtre de la guerre actuelle en Allemagne, en Pologne et en Turquie*, Paryż 1807 — A IV 10;
2. *Partage de la Pologne*, b. m. po 1815 — A IV 46;
3. Peschel A., Freudenreich A., *General-Karte von dem Regierungs-Departement Posen im Grossherzogthum Posen...*, Poznań 1821 — A IV 49. Zawiera mapy 17 powiatów w skali 1 : 150 000;
4. *Atlas statystyczny Polski i krajów okolicznych...*, Poznań 1827 — A IV 31;
5. Kolberg J., *Atlas Królestwa Polskiego...*, Warszawa 1827 — A IV 42;
6. Plater S., *Atlas historique de la Pologne...*, t. 1—2, Poznań 1827—1828 — A III 64;
7. Dufour A. H., Chodźko L., *Atlas historique, politique et statistique de la Pologne ancienne et moderne...*, Paryż 1831 — A IV 37;
8. *Powszechny doręczny atlas najnowszej jeografii, złożony z 28 map*, Warszawa 1832 — A II 14;
9. Dufour A. H., Wrotnowski F., *Atlas de l'ancienne Pologne...*, Paryż 1850 — A V 1.

Stosunkowo licznie są w zbiorach reprezentowane prace Joachima Lelewela:

1. *Atlas do J. Lelewela Badań starożytności we względzie geografii, z 19 tablic złożony*, Wilno 1818 — A III 52;
2. *Atlas do historii i geografii starożytnej...*, Warszawa 1828 — A II 26;
3. *Atlas do dziejów polskich, z dwunastu krajobrazów złożony...*, Warszawa 1829 — A I 53;
4. *Histoire de la Pologne...*, Paryż 1844 — A III 47;
5. *Géographie du moyen-âge...*, Bruksela 1849 — A II 33;
6. *Géographie du moyen-âge...*, Bruksela 1850 — A II 25;

7. Dwanaście krajobrazów do Dziejów Polski, potocznym sposobem opowiedzianych . . . , Poznań 1859 — A I 54.

Z XIX-wiecznych wydawnictw obcych na uwagę zasługują:

1. Robert de Vaugondy G., *Nouvel atlas portatif . . .*, Paryż 1804 — A III 68;

2. Las Cases E. de, *Atlas historique, généalogique, chronologique et géographique . . .*, Paryż 1823 — A IV 6;

3. Liechtenstern T., *Atlas der Erd- und Staatenkunde . . .*, Berlin 1844 — A IV 36;

4. Mitchell S. A., *Ancient atlas . . .*, Filadelfia 1853 — A III 67;

5. Thiers A., *Atlas de l'histoire du consulat et de l'empire . . .*, Paryż 1859 — A IV 38;

6. Ilin A., *Podrobnij atlas vsëch častěj svëta*, Petersburg 1886 — A IV 9.

Atlasy XX-wieczne to przeważnie ogólnie znane wydawnictwa polskie, wśród nich liczne atlasy szkolne oraz nieliczne, dość przypadkowo zebrane wydawnictwa zagraniczne. Z ciekawszych pozycji można by tutaj wymienić:

1. Maciesza A., *Atlas statystyczny Królestwa Polskiego*, Płock 1907 — A III 66;

2. Słupski Z. S., *Atlas ziem polskich*, T. 1. Cz. 1.: *Wielkie Księstwo Poznańskie*, Poznań 1911 — A II 27;

3. Romer E., *Geograficzno-statystyczny atlas Polski*, Warszawa 1916 — A III 73.

II. MAPY

Zbiór map kórnickich jest mocno zróżnicowany pod względem użyteczności i wartości naukowej. Przeważają jednak zdecydowanie wydawnictwa dotyczące Polski, zarówno krajowe, jak i obce.

Mapy Polski z wieku XVI i XVII to przeważnie obiekty wyjęte z różnych atlasów i dzieł geograficznych względnie historycznych. Znajdują się więc w zbiorze mapy wyjęte z atlasu Orteliusa, z atlasu Merkatora, z *Polonii* Kromera; obok nich wydawnictwa Visschera, Hondiusa, Jaillota, Schenka oraz nie notowana przez Rastawieckiego, wydana w r. 1626 mapa angielska I. Speeda (sygn. M III 186).

Mapy Polski z XVIII wieku to głównie wydawnictwa de Wita, Homanna, Seuttera, Mayera, Roberta de Vaugondy i in. Największą wartość przedstawiają jednak wykonane często w stosunkowo dużej skali mapy z drugiej połowy XVIII w., a mianowicie:

1. Kanter J. J., *Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae nova mappa geographica . . .*, 1 : 675 000, Królewiec 1770 — A IV 11;

2. Pfau, *Regni Poloniae, Magni Ducatus Lituaniae nova mappa geographica*, 1:529 000, Berlin 1770 — A IV 17;

3. Rizzi-Zannoni G. A., *Carte de la Pologne divisée par provinces et palatinats...*, 1:692 000, Paryż 1772 — A IV 40. Egz. oprawny w czerwonej skórze z napisem: „*Prix de l'an 1792*”.

4. Schraembl F. A., *Generalkarte von Polen, Litauen und den angrenzenden Laendern...*, 1:1 200 000, b.m. 1788 — A II 51; 2-gi egz. wyd. w r. 1793 — A II 38;

5. Liesganig J., *Regna Galiciae et Lodomeriae*, 1:288 000, Wiedeń 1790 — A III 2;

6. *Mappa specialis continens limites inter Regna Poloniae et Prussiae a Marchia Nova usque ad Vistulam*, 1:170 000, Berlin 1790 — A II 3;

7. Sotzmann D. F., *Karte von Polen und den angränzenden Provinzen in 16 Elättern...*, ok. 1:900 000, Berlin 1793 — A III 5;

8. Güssefeld F. L., *Charte von Süd Preussen*, ok. 1:750 000, Norymberga 1794 — M III 189;

9. Reymann D. G., *Karte eines Theils von Neu oder West Galicien...*, 1:175 000, b.m. 1797 — A II 65.

Mapy z wieku XVI, XVII i XVIII nie dotyczące terytorium Polski to na ogół nieliczne, oddzielnie zachowane arkusze, wyjęte przeważnie z różnych atlasów. Wśród wydawnictw z drugiej połowy XVIII w. zwraca uwagę duża ilość map Schraembla, wyjęta z atlasu tegoż autora.

Wydawnictwa XIX-wieczne są najliczniej w zbiorze reprezentowane; przeważają tutaj zdecydowanie polonica, między którymi można wyróżnić dużą grupę wydawnictw regionalnych dotyczących Wielkopolski oraz mapy wydane we Francji, przeważnie z inicjatywy emigracji (Chodźko, Wrotnowski).

Do najcenniejszych poloniców z pierwszej połowy XIX w. należą wydane w Paryżu mapy Andrzeja Słowaczyńskiego. Większość z nich jest zebrana w utworzonym przez Jana Działyńskiego atlasie sztucznym (sygn. A III 45); pozostałe mapy przechowywane są w luźnych arkuszach (sygn. M II 131—149). Cały zbiór stanowi według notatki J. Działyńskiego ogromną rzadkość, gdyż niektóre mapy odbito jedynie w kilku egzemplarzach.

Badacza dziejów powstania styczniowego zainteresują niewątpliwie odbitki fotograficzne „mapy kwatermistrzostwa”, które wykonano w skali oryginału 1:126 000 i w zmniejszeniu 1:189 000. Mapy te, przeznaczone podobnie jak odbitki topograficznych map rosyjskich dla powstańców 1863 r., wykonane niezwykle starannie, są bardzo czytelne i w zupełności mogą zastąpić użytkownikowi oryginały.

Bardzo ciekawy jest zespół map z końca XIX w., stanowiący uzu-

pełnienie materiałów zawartych w rękopisie B.K. 1616, dotyczących procesu Władysława Zamoyskiego z ks. Hohenlohe o Morskie Oko. Obok map katastralnych Zakopanego znajduje się w zespole 21 różnych map z rękopiśmiennymi adnotacjami, na podstawie których wykazano przynależność Morskiego Oka do Polski.

Zbiór zawiera również wiele map Polski względnie poszczególnych części kraju w małej skali (mniejszej od 1:1 000 000). Są to mapy administracyjne, komunikacyjne, polityczne, historyczne, gospodarcze — wydane samoistnie lub wyjęte z poszczególnych atlasów czy dzieł.

Wyróżnić można ponadto następujące wydawnictwa:

A. Dotyczące Wielkopolski

1. Gilly, *Specialkarte von Südpreussen . . .*, 1:115 200, Berlin 1802 — A III 6;
2. *Special-Charte von dem Königlich Preussischen Bezirke der Regierung zu Posen nach dessen neuester Eintheilung in 17 landratliche Kreise begraenzet*, 1:180 000, Weimar 1819 — M III 4;
3. *Karte zur Beschreibung des Regierungs Bezirks Posen*, 1:450 000, Poznań ok. 1820 — M III 51;
4. Nowack, *Karte vom Regierungs-Bezirk Bromberg . . .*, 1:500 000, Berlin 1840;
5. Kurnatowski W., *Mappa W. Księstwa Poznańskiego . . .*, 1 : 400 000, Poznań 1843 — A I 18; 2-gi egz. wydany w r. 1861 — A I 76;
6. Münchow: *Karte des Grossherzogthums Posen . . .*, 1 : 400 000, Poznań 1848 — M III 70;
7. Nowack, *Atlas Obwodu Regencyi Poznańskiej*, b.m. 1834—36 — A IV 37 (Oprawny zbiór 17 map powiatów rejencji poznańskiej w skali 1:150 000, zaopatrzony w spis rękopiśmienny stanowiący kartę tytułową zespołu);
8. Nowack, *Karte vom Regierungs-Bezirk Posen*, 1:500 000, b.m. ok. 1840 — M IV 6;
9. Handtke F., *Provinz Posen*, 1:500 000, Głogów ok. 1900 — A II 45;

B. Wydawnictwa dotyczące pozostałych obszarów kraju

1. *Carte du royaume de Prusse et de la partie septentrionale du Grand Duché de Varsovie*, 1:820 000, Paryż 1808 — A II 80;
2. Mayer v. Heldensfeld A., Benedicti H., *Carte von West-Galizien*, 1:172 000, Wiedeń 1808 — A II 48;
3. Benedicti H., *General-Karte von Westgalizien . . .*, 1:289 000, b.m. 1809 — A III 3;

4. Engelhardt F. B., *Karte vom Herzogthum Warschau...*, ok. 1:750 000, Berlin 1812 — A I 50;

5. Liesganig J., *Koenigreich Galizien und Lodomerien...*, 1:288 000, Wiedeń 1824 — A II 2;

6. Nordmann A.P.H., *Carte du ci-devant Royaume de Pologne dans son état actuel*, 1:875 000, Wiedeń 1820 — A III 27;

7. Żebrawski T., *Karta okręgu Wolnego Miasta Krakowa*, ok. 1:170 000, Kraków 1833 — M III 58;

8. Reymann G. D., Oesfeld C. W., Handtke F., *Topographische Special-Karte von Mitteleuropa...*, 1:200 000, Głogów 1838—1892 — A I 88 (46 ark. obejmujących terytorium Polski);

9. Kolberg W., *Mappa dróg żelaznych: Warszawsko-Wiedeńskiej i Krakowskiej...*, 1:268 000, Warszawa 1853 — A III 31;

10. Chrzanowski W., *Karta dawnej Polski z przyległemi okolicami krajów sąsiednich według nowszych materyałów*, 1:300 000, Paryż 1859 — A III 1;

11. Nipanicz M., *Mappa Królestwa Polskiego...*, 1:504 000, Warszawa 1870 — A III 43;

12. Latinik A., *Mapa Królestwa Galicyi...*, 1:434 000, Kraków 1874 — M IV 36;

13. Ossowski G., *Mapa archeologiczna Prus Zachodnich z przyległemi częściami W. Ks. Poznańskiego...*, 1:200 000, Paryż 1880 — S 6;

14. Polkowski I., *Mapa dyecezyi krakowskiej...*, ok. 1:210 000, Kraków 1886 — A III 53.

Mapy obce z XIX wieku wykazują ogromne zróżnicowanie pod każdym względem. Przeważają wydawnictwa niemieckie, sporo jest francuskich, niewiele angielskich i innych. Można wyróżnić mapy Półwyspu Krymskiego z okresu wojny 1854—1856, mapy Półwyspu Bałkańskiego i Azji Mniejszej, dotyczące wojen w drugiej połowie XIX w., oraz stosunkowo liczne mapy australijskie, przywiezione przez Władysława Zamoyskiego z podróży na piąty kontynent. Do wartościowych pozycji należą następujące wydawnictwa z pierwszej połowy XIX w.:

1. Lipszky J., *Mappa generalis Regni Hungariae...*, 1:470 000, Budapeszt 1806 — A II 36;

2. *Neueste General-Karte von Frankreich...*, 1:680 000, Wiedeń ok. 1810 — A III 24;

3. Sotzmann D. F., Bouge H., *Neueste Karte von Deutschland...*, 1:742 000, Wiedeń 1812 — A II 34;

4. Ferraris J. J., *Carte de la Belgique* (37 ark.), 1:92 000, b.m. ok. 1830 — A I 4.

Mapy najnowsze (XX w.) to głównie wydawnictwa polskie lub obce Polski dotyczące (te ostatnie przede wszystkim z okresu przed r. 1914).

Niewątpliwie największą wartość przedstawia zespół złożony z 48 map roboczych (sygn. M III 228 — M III 275), który powstał w wyniku działalności Komitetu Narodowego Polskiego w Paryżu w r. 1919 i znalazł się w Kórniku za pośrednictwem Władysława Zamoyskiego. Mapy miały na celu wykazanie dyplomatom i opinii publicznej krajów zachodnich, jak powinny wyglądać — zdaniem Komitetu — sprawiedliwie wykreślone granice Polski. Wykorzystywano je w ramach odpowiednich publikacji drukowanych, czy też jako załączniki do różnych memoriałów, opracowywanych przeważnie przez Władysława Zamoyskiego. Poza tym można by wymienić następujące ciekawsze pozycje sprzed 1918 r.:

1. Bazewicz J. M., *Mapa Królestwa Polskiego...*, 1:504 000, Warszawa 1903 — A IV 25;

2. Słupski Z. S., *Mapa W. Ks. Poznańskiego z oznaczeniem — prócz 146 miast — 655 wiejskich posiadłości Pruskiej Komisji Kolonizacyjnej...*, 1:500 000, Poznań 1908 — A III 42;

3. Słupski Z. S., *Jedyna polska mapa W. Ks. Poznańskiego...*, 1:500 000, Poznań 1910 — A II 88;

4. Baracz P. A., *Mapa Królestwa Polskiego...*, 1:840 000, Warszawa 1917 — M IV 71.

Uzupełniając przegląd wymienionych materiałów, należy wspomnieć kilka słów o mapach rękopiśmiennych i planach. Wbrew pierwotnym przewidywaniom mapy rękopiśmienne są nieliczne (20) i nie przedstawiają na ogół większej wartości. Na uwagę zasługuje jedynie *Mappa zdrojowisk galicyjskich* Karola Ignacego Strańskiego z r. 1860 (sygn. M I 75) oraz plan bitwy maciejowickiej, rys. przez pułk. Floriana Dembowskiego, skopiowany ok. r. 1860 przez Stanisława Gierczyńskiego, który ofiarował swoją pracę gen. Władysławowi Zamoyskiemu (sygn. M III 226). Znacznie więcej od map rękopiśmiennych jest planów (126), wśród których przeważają wydawnictwa z XIX w., największą zaś wartość przedstawiają obiekty najstarsze z XVII w. Obok licznych planów wielkich miast europejskich, jak Paryż, Londyn, Rzym, Wiedeń, w zbiorze znajdują się plany Warszawy, Gdańska, Krakowa, Lwowa, a także plany różnych bitew (Maciejowice). Badaczy Wielkopolski zainteresują starsze plany Poznania:

1. Jäck K., *Plan von der Gegend um Posen...*, ok. 1:54 000, Berlin 1795 — M I 30;

2. Nowack, *Grundriss der Stadt Posen*, ok. 1:30 000, b.m. ok. 1839 — M IV 6;

3. Hesse E., *Plan Poznania*, ok. 1 : 18 000, Poznań 1843 — M I 71;

4. Gotzhein, Rösler, *Plan der Stadt Posen...*, ok. 1 : 5000, Poznań poł. XIX w. — M III 218;

5. *Grundriss der Stadt Posen* . . . , ok. 1 : 8000, b.m. ok. 1850, Valentini, Hoffmann — M III 209;

6. *Neuster Plan der Stadt und Festung Posen*, ok. 1:15 000, Berlin 1861, O. Janke — A I 65;

7. Evert E., *Plan der Stadt Posen*, 1 : 5000, Poznań ok. 1880, J. Josefowicz — A I 67.

Na informacji o mapach rękopiśmiennych i planach można zakończyć charakterystykę zbioru kartograficznego. Jak już wspomniano wyżej, ani ilościowo, ani jakościowo nie dorównuje on rękopisom czy starodrukowi Biblioteki Kórnickiej, którą na odcinku kartografii wyprzedza w kraju szereg instytucji. Jednak duża ilość poloniców (na ogół kompletnych i w bardzo dobrym stanie), zebranych głównie dzięki inicjatywie Działyńskich, decyduje o bardzo istotnej wartości zbioru, dającego badaczowi nie tylko możliwość zapoznania się z materiałami kartograficznymi odnoszącymi się do naszego kraju, ale stanowiącego przede wszystkim doskonałe uzupełnienie materiałów historycznych zawartych w rękopisach i pozostałych zbiorach bibliotecznych. Pełne opracowanie zbioru, udostępnione za pośrednictwem katalogu krzyżowego na miejscu, a *Centralnego katalogu kartograficznego* także w innych ośrodkach naukowych kraju, pozwoli na właściwe wykorzystanie materiałów, niesłusznie dotąd pozostawionych na uboczu.